

Ewa Pogorzała

Backlash?* – stan i wyzwania edukacji antydyskryminacyjnej w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem odmienności etnicznej

Uwagi wstępne

W następstwie tzw. kryzysu migracyjnego, w debacie publicznej i działaniach władz obserwujemy zjawisko dyskursywnego tworzenia zagrożeń związanych z odmiennością etniczną (sekurytyzacja)¹. Ma to swoje przełożenie na politykę państwa i praktykę administracyjną, także w obszarze edukacji. Następuje wyraźny regres w obszarze edukacji antydyskryminacyjnej, zarówno w edukacji formalnej (np. nauczanie o mniejszościach w nowej podstawie programowej, usunięcie zapisów o edukacji antydyskryminacyjnej z rozporządzenia w sprawie wymogów dla szkół) czy nieformalnej (ograniczenie środków finansowych na działania organizacji działających w obszarze antydyskryminacji i równego traktowania).

Główna hipoteza artykułu zakłada, iż od tzw. kryzysu migracyjnego obserwujemy wzrost incydentów o charakterze ksenofobicznym w szkołach, przy równoległym wycofywaniu treści i działań z zakresu edukacji antydyskryminacyjnej z systemu edukacji formalnej w Polsce. O ile do 2015 r. najwięcej kontrowersji wzbudzały treści związane z przeciwdziałaniem dyskryminacji ze względu na orientację seksualną oraz płeć, w tym z kategorią *gender*, a problematyka przeciwdziałania dyskryminacji ze względu na pochodzenie etniczne, w szczególności w odniesieniu do tzw. uznanych mniejszości, wydawała się obszarem najbardziej

* Artykuł stanowi poszerzoną wersję referatu zaprezentowanego w trakcie XXII Seminarium Śląskiego „*Sami swoi? Wielokulturowość we współczesnej Europie*”, 25-27 X 2017 r., Kamień Śląski.

¹ Patrz szerzej: E. Pogorzała, *Zjawisko backlash – sytuacja cudzoziemców w Polsce w kontekście sekurytyzacji odmienności etnicznej*, [w:] *Między tolerancją a niechęcią. Polityka współczesnych państw europejskich wobec migrantów i mniejszości*, A. Adamczyk, A. Sakson, C. Trosiak (red.), Poznań 2017, s. 271-283.

zaawansowanym², to po tzw. kryzysie migracyjnym obserwujemy zjawisko *backlash* także w tym obszarze. Dotyczy to nie tylko imigrantów, ale także mniejszości autochtonicznych, uznanych na mocy ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym.

Nauczanie o mniejszościach w systemie edukacji formalnej i działania na rzecz przeciwdziałania dyskryminacji rasowej i ksenofobii

Dotychczas szereg działań w zakresie edukacji antydyskryminacyjnej podejmowały organizacje pozarządowe. Prowadzono także monitoring edukacji antydyskryminacyjnej w systemie edukacji formalnej. W szczególności Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej opublikowało kilka raportów w tym zakresie o znamiennych tytułach: *Wielka nieobecna – o edukacji antydyskryminacyjnej w systemie edukacji formalnej* (2011), *Dyskryminacja w szkole – obecność nieusprawiedliwiona. O budowaniu edukacji antydyskryminacyjnej w systemie edukacji formalnej w Polsce* (2015), *Edukacja Antydyskryminacyjna. Ostatni dzwonek! O deficytach systemu edukacji formalnej w obszarze przeciwdziałania dyskryminacji i przemocy motywowanej uprzedzeniami* (2016)³. Od około dekady także w działaniach administracji zaczęła pojawiać się problematyka antydyskryminacji i równego traktowania, a pochodzenie etniczne było jednym z najszerzej uwzględnianych przesłanek w działaniach na rzecz przeciwdziałania dyskryminacji. Jednym z wątków tych działań była kwestia obecności edukacji o mniejszościach w szkołach. Problematyka nauczania o mniejszościach narodowych i etnicznych stanowiła wielokrotnie przedmiot dyskusji na posiedzeniach sejmowej Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych. W przyjętej 6 I 2005 r. ustawie o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym zawarto zapis, iż ustawa reguluje sposób realizacji zasady równego traktowania osób bez

² Por.: E. Pogorzała, *Stan i wyzwania edukacji antydyskryminacyjnej w Polsce*, [w:] *Tolerancja i poszanowanie różnorodności warunkiem integracji społecznej*, H. Chałupczak. I. Kurzępa, E. Pogorzała (red.), Zamość 2014, s. 165-177.

³ *Wielka nieobecna – o edukacji antydyskryminacyjnej w systemie edukacji formalnej. Raport z badań*, M. Abramowicz (red.), Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej, Warszawa 2011; *Dyskryminacja w szkole – obecność nieusprawiedliwiona. O budowaniu edukacji antydyskryminacyjnej w systemie edukacji formalnej w Polsce*, K. Gawlicz, P. Rudnicki, M. Starnawski (red.), Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej, Warszawa 2015; *Edukacja Antydyskryminacyjna. Ostatni dzwonek! O deficytach systemu edukacji formalnej w obszarze przeciwdziałania dyskryminacji i przemocy motywowanej uprzedzeniami. Raport z badań*, M. Chustecka, E. Kielak, M. Rawluszko (red.), Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej, Warszawa 2016, http://www.tea.org.pl/userfiles/raporty/tea_raport_www_final.pdf (30 VI 2018).

względu na pochodzenie etniczne, a w polityce etnicznej państwa polskiego zaczęła być eksponowana kwestia działań na rzecz antydyskryminacji i równego traktowania⁴. W 2010 r. przyjęta została tzw. ustawa o równym traktowaniu⁵, a w ramach struktur rządowych powołano Pełnomocnika Rządu ds. Równego Traktowania.

Stopniowo włączano także problematykę imigrantów/cudzoziemców i szerzej równego traktowania i przeciwdziałania dyskryminacji ze względu na pochodzenie etniczne, narodowość czy kolor skóry w działania administracji publicznej. Problematyce przeciwdziałania dyskryminacji ze względu na pochodzenie etniczne dedykowany był w szczególności Krajowy Program Przeciwdziałania Dyskryminacji Rasowej, Ksenofobii i związanej z nimi Nietolerancji 2004-2009, ale zadania w tym zakresie wpisane zostały także do Krajowego Programu na rzecz Równego Traktowania na lata 2013-2016.

Po wyborach z jesieni 2015 r. wskazuje się jednak na pewien regres w tym zakresie. Przede wszystkim powołanie Pełnomocnika Rządu do spraw Społeczeństwa Obywatelskiego i Równego Traktowania odebrane zostało przez część środowisk jako istotne przesunięcie akcentów w zakresie zadań tego podmiotu i próbę zmarginalizowania problematyki przeciwdziałania dyskryminacji w działaniach administracji rządowej⁶. Pojawił się także problem kontynuacji Krajowego Programu na rzecz Równego Traktowania na lata 2013-2016. Zarządzeniem nr 29 Prezesa Rady Ministrów z 13 IV 2015 r. powołano Zespół Monitorujący Krajowy Program Działań na Rzecz Równego Traktowania. Na drugą połowę 2016 r. planowano końcową ewaluację oraz wypracowanie rekomendacji do kolejnej edycji Krajowego Programu. Stan prac nad kontynuacją programu w kolejnych latach był przedmiotem zapytań ze strony Biura Rzecznika Praw Obywatelskich kierowanych do Pełnomocnika Rządu do spraw Społeczeństwa Obywatelskiego i Równego Traktowania⁷.

⁴ Por.: T. Browarek, E. Pogorzała, *Polityka etniczna Polski*, [w]: *Polityka etniczna współczesnych państw Europy Środkowo-Wschodniej*, H. Chałupczak, R. Zenderowski, W. Baluk (red.), Lublin 2015, s. 365.

⁵ Ustawa z dnia 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania (Dz.U. 2010, nr 254, poz. 1700).

⁶ A. Dobrowolska, *PiS likwiduje Biuro Pełnomocnika ds. Równego Traktowania* [8 I 2016], <http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/1646606,1,pis-likwiduje-biuro-pelnomocnika-ds-rownego-traktowania.read> (30 VI 2018).

⁷ *Pismo Biura Rzecznika Praw Obywatelskich z 25 sierpnia 2016 r. do Pełnomocnika Rządu do spraw Społeczeństwa Obywatelskiego i Równego Traktowania*, [https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Pismo do Pełnomocnika w sprawie ewaluacji Krajowego Programu Działań na rzecz RT.pdf](https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Pismo%20do%20Pełnomocnika%20w%20sprawie%20ewaluacji%20Krajowego%20Programu%20Działań%20na%20rzecz%20RT.pdf) (30 VI 2018); *Pismo Pełnomocnika Rządu do spraw Społeczeństwa Obywatelskiego i Równego Traktowania do Biura Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 14 listopada 2016 r.*, https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/odpowiedz_SORT.pdf (30 VI 2018).

Dużo kontrowersji wywołała także likwidacja – na mocy zarządzenia Prezesa Rady Ministrów z 27 IV 2016 r. – Rady do spraw Przeciwdziałania Dyskryminacji Rasowej, Ksenofobii i związanej z nimi Nietolerancji⁸. Jej dalsze istnienie uznano za zbędne, bowiem – jak argumentowano – rada nie wykazała się żadnymi wymiernymi efektami swoich działań i był to *de facto* organ niefunkcjonujący⁹. Tymczasem w wystąpieniu RPO z 25 IV 2016 r. podkreślano, że funkcjonowanie takiej platformy umożliwia

koordynację pracy instytucji działających na rzecz przeciwdziałania mowie nienawiści i innym aktom nietolerancji, co jest potrzebne szczególnie w dobie aktualnego kryzysu migracyjnego i rosnącej w społeczeństwie fali niechęci czy wręcz wrogości wobec osób lub grup o różnym pochodzeniu narodowym bądź etnicznym czy wyznawców różnych religii¹⁰.

Pojawiały się także inne niepokojące wypowiedzi ze strony przedstawicieli władz. W lipcu 2016 r. duży rozgłos medialny zyskała sprawa petycji nauczycieli po wypowiedziach minister edukacji narodowej Anny Zalewskiej w sprawie mordu w Jedwabnem¹¹. W reakcji na swoistą atmosferę przyzwolenia na akty ksenofobii reprezentanci strony mniejszościowej zasiadający w Komisji Wspólnej Rządu oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych wystosowali stanowisko, w którym napisano, iż

mniejszości narodowe i etniczne w Polsce zdecydowanie sprzeciwiają się narastającej w ostatnim czasie fali nietolerancji naruszającej ich podstawowe prawa obywatelskie. Czyny takie budzą nasz sprzeciw nie tylko dlatego, że naruszają konstytucyjne gwarancje obywatelskie, prawa mniejszości narodowych, ale

⁸ *Odpowiedź na interpelację nr 3009 w sprawie zniesienia Rady do spraw Przeciwdziałania Dyskryminacji Rasowej, Ksenofobii i związanej z nimi Nietolerancji* [30 VI 2016], <http://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=1709BA7D> (30 VI 2018); *Rzecznik o likwidacji Rady do spraw Przeciwdziałania Dyskryminacji Rasowej, Ksenofobii i związanej z nimi Nietolerancji* [6 V 2016], <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/rpo-w-sprawie-likwidacji-rady-do-spraw-przeciwdzialania-dyskryminacji-rasowej-ksenofobii-i-zwiazanej> (30 VI 2018).

⁹ *Pismo Ministra Cyfryzacji do RPO z 20 maja 2016 r.*, https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Odp_MC_likwidacja_rady_ds_przeciwdzialania_dyskryminacji_25.05.2016.pdf (30 VI 2018).

¹⁰ *Wystąpienie do Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz Ministra Cyfryzacji ws. przeciwdziałania mowie nienawiści i innym aktom nietolerancji* [25 IV 2016], <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/wystapienie-do-mswia-oraz-ministra-cyfryzacji-ws-przeciwdzialania-mowie-nienawisci> (30 VI 2018).

¹¹ J. Suchecka, *Nauczyciele przeciw manipulowaniu historią. Ostry list po słowach Zalewskiej, Szarka, Chrzanowskiego* [1 VIII 2016], <http://wyborcza.pl/1,75398,20483524,nauczyciele-przeciw-manipulowaniu-historia-ostry-list-po-slowach.html>; https://www.petycjeonline.com/list_otwarty_nauczycieli; <https://sprawiedliwi.org.pl/pl/aktualnosci/list-otwarty-nauczycieli-przeciwko-manipulowaniu-najnowsza-historia-polski> (30 VI 2018).

głównie dlatego, że budzą lęk u członków mniejszości narodowych i etnicznych, ale również obniżają poziom zaufania do państwa, którego są pełnoprawnymi obywatelami¹².

Z kolei posłowie Andrzej Kobylarz, Wojciech Bakun, Maciej Masłowski i Paweł Szramka z klubu Kukiz'15 wystosowali do Ministerstwa Edukacji Narodowej pytania „w sprawie placówek oświatowych na terenie RP realizujących program nauczania dla mniejszości narodowych”, wyrażając obawy o historyczną edukację w szkołach z językami mniejszości narodowych i podkreślając, iż nauka historii musi być w nich spójna z innymi placówkami w Polsce¹³.

„Odwrót” (?) od edukacji antydyskryminacyjnej w szkołach

Pojawia się pytanie, czy mamy do czynienia ze stopniowym wycofywaniem edukacji antydyskryminacyjnej ze szkół w ostatnich dwóch latach po wyborach z jesieni 2015 r.? W marcu 2016 r. wystosowane zostało pismo RPO w sprawie edukacji antydyskryminacyjnej, w którym wskazywano na nieprowadzenie lub niewłaściwe wdrażanie przez szkoły edukacji antydyskryminacyjnej oraz brak adekwatnej reakcji na występujące w środowisku szkolnym zjawiska dyskryminacji i przemocy motywowanej uprzedzeniami¹⁴.

Problematyczne może okazać się wycofywanie się instytucji publicznych, w szczególności Ministerstwa Edukacji Narodowej i Ośrodka Rozwoju Edukacji oraz szkół, ze współpracy z organizacjami pozarządowymi i ograniczanie działań w zakresie edukacji antydyskryminacyjnej. Z drugiej strony ograniczanie środków na integrację cudzoziemców przeznaczanych dla organizacji pozarządowych, w tym współpracujących ze szkołami i realizującymi działania z zakresu edukacji antydyskryminacyjnej¹⁵.

Dotychczas w szczególności Ośrodek Rozwoju Edukacji podejmował szereg projektów na rzecz przygotowania polskich szkół i kadry pedagogicznej w zakresie

¹² *Rosnie fala ksenofobii! Zdecydowany sprzeciw mniejszości narodowych i etnicznych* [17 IX 2016], <http://bialystok.wyborcza.pl/bialystok/1,35241,20705807,rosnie-fala-ksenofobii-zdecydowany-sprzeciw-mniejszosci-narodowych.html> (30 VI 2018).

¹³ M. Chołodowski, *Posłowie Kukiz'15 lustrują szkoły mniejszości narodowych* [20 X 2016], <http://bialystok.wyborcza.pl/bialystok/1,35241,20865655,poslowie-kukiz-15-lustruja-szkoly-mniejszosci-narodowych.html> (30 VI 2018).

¹⁴ *Pismo RPO do MEN z 17 marca 2016 r.*, https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Do_MEN_ws_educacji_antydyskryminacyjnej_w_szkolach.pdf (30 VI 2018).

¹⁵ I. Dutkiewicz, *Klaus: Rząd przejmuje od NGO środki na cudzoziemców (wywiad)* [2 X 2017], http://wiadomosci.ngo.pl/wiadomosc/2120123.html?utm_source=v8_-_newsletter_-_wszystkie&utm_medium=email&utm_campaign=02.10.2017 (30 VI 2018).

edukacji międzykulturowej¹⁶. W czerwcu 2014 r. rozpoczął realizację projektu „Różnorodność w(śród) nas”, którego głównym celem jest zbudowanie Polskiej Ramy Kompetencji Międzykulturowych dla systemu oświaty. Stanowić ma ona kompleksowy system pojęć, celów, regulacji, programów kształcenia i doskonalenia kadry pedagogicznej oraz wskazówek dla szkół i środowiska okołoszkolnego, służących kształtowaniu kompetencji międzykulturowych uczniów wszystkich etapów edukacyjnych w ramach kształcenia formalnego¹⁷. W ramach projektu przetłumaczono na język polski publikację Rady Europy „Kompetencje międzykulturowe dla wszystkich”¹⁸. W 2016 r. nakładem Ośrodka Rozwoju Edukacji ukazała się publikacja „Kompetencje międzykulturowe. Materiały edukacyjne dla rad pedagogicznych”, będąca elementem wypracowania Polskiej Ramy Kompetencji Międzykulturowych w krajowym systemie edukacji¹⁹. Wydano także publikację dotyczącą uczenia się języka polskiego dzieci cudzoziemskich²⁰.

Najbardziej symptomatyczne fakty wskazujące na wycofywanie edukacji antydyskryminacyjnej ze szkół to kwestia (nie)obecności treści z obszaru edukacji antydyskryminacyjnej w nowej podstawie programowej²¹ oraz usunięcie zapisu o edukacji antydyskryminacyjnej z przepisów prawa oświatowego.

Wiele podmiotów, w tym Biuro RPO²², zwracało uwagę na nieobecność treści z zakresu edukacji antydyskryminacyjnej i praw człowieka w projektowanej pod-

¹⁶ Patrz szerzej: E. Pogorzała, *Polski system oświaty wobec wyzwań migracyjnych*, [w:] *Polityczne i społeczne aspekty wielokulturowości. Migracje i mniejszości*, A. Adamczyk, A. Sakson, C. Trościak (red.), Poznań 2016, s. 165-174.

¹⁷ <https://www.ore.edu.pl/wydzialy/rozwoju-kompetencji-spoecznych-i-obywatelskich/5150-ruszy-projekt-ronorodno-wrod-nas> (30 VI 2018).

¹⁸ http://www.coe.int/t/dg4/education/pestalozzi/Source/Documentation/Pestalozzi2_PO.pdf (30 VI 2018).

¹⁹ *Kompetencje międzykulturowe. Materiały edukacyjne dla rad pedagogicznych*, M. Rafalska (red.), Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2016, <https://www.ore.edu.pl/materiay-do-pobrania-55886/category/212-materiay-dot-edukacji-antydyskryminacyjnej-i-midzykulturowej?download=3701:kompetencje-międzykulturowe-materiały-edukacyjne-dla-rad-pedagogicznych> (30 VI 2018).

²⁰ M. Pamuła-Behrens, D. Sikora-Banasik, *Inteligencje wielorakie na zajęciach wczesnoszkolnych. Język polski dla uczniów cudzoziemskich*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2016, http://www.bc.ore.edu.pl/dlibra/info?forceRequestHandlerId=true&mimetype=application/pdf&sec=false&handler=pdf_browser&content_url=/Content/865 (30 VI 2018).

²¹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz.U. 2017 poz. 356). Rozporządzenie weszło w życie z dniem 1 września 2017 r. Patrz w szczególności: zał. nr 2: „Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej”, s. 11-292.

²² *Założenia nowej podstawy programowej dotyczące edukacji o ochronie praw człowieka i przeciwdziałaniu dyskryminacji* [27 IV 2016], <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/założenia-nowej>

stawie programowej, zaś sama procedura jej opracowywania budziła liczne kontrowersje. Kwestia upublicznienia nazwisk osób, które ją przygotowały, stanowiła nawet przedmiot postępowania sądowego²³.

Protest organizacji pozarządowych wywołała także kwestia usunięcia zapisu o edukacji antydyskryminacyjnej z przepisów prawa oświatowego – konkretnie zapisu: „W szkole lub placówce są realizowane działania antydyskryminacyjne obejmujące całą społeczność szkoły lub placówki” z rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej w sprawie wymagań wobec szkół i placówek. Ponad 80 organizacji podpisało list do Ministerstwa Edukacji Narodowej w tej sprawie²⁴.

Uwagi końcowe

Przywołane powyżej decyzje władz perspektywicznie prowadzić mogą do szczątkowej obecności, a właściwie braku działań z zakresu edukacji antydyskryminacyjnej w systemie edukacji formalnej. Także działania organizacji pozarządowych ulec mogą znacznemu ograniczeniu w związku z brakiem środków na działania. Projekt powołania Narodowego Instytutu Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego oceniany był przez część środowisk jako próba przejścia kontroli nad organizacjami pozarządowymi²⁵, co skutkować mogłoby

podstawy-programowej-dotyczące-edukacji-o-ochronie-praw-człowieka-i-przeciwdziałaniu; https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Wystąpienie_RPO_dotyczące_podstawy_programowej.pdf; https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Odpowiedź_MEN_na_temat_edukacji_o_prawach_człowieka.pdf (30 VI 2018).

²³ K. Klinger, *Resort edukacji ma obowiązek upublicznić nazwiska ekspertów, którzy przygotowali podstawę programową dla nowych – ośmioletnich szkół. To decyzja wojewódzkiego sądu administracyjnego, który wczoraj zajmował się sprawą* [21 IX 2017], http://serwis.gazetaprawna.pl/edukacja/artykuly/1072460,autorzy-nowej-podstawy-programowej-wyrok-wsa.html?utm_source=mailing&utm_medium=bezpłatny&utm_campaign=21-wrzesnia-2017-r (30 VI 2018).

²⁴ <http://otwarta.org/wp-content/uploads/2017/07/List-do-MEN-ws.-edukacji-antydyskryminacyjnej.pdf>; patrz także: PiS wyrzuca edukację równościową ze szkół czy tylko potwierdza prawnie jej brak? [4 VII 2017], http://audycje.tokfm.pl/audycja/Post-Factum-Pawel-Sulik/134;Dzialania_antydyskryminacyjne_znikna_z_rozporzadzenia [5 VII 2017], http://www.oswiata.abc.com.pl/czytaj/-/artykul/dzialania-antydyskryminacyjne-znikna-z-rozporzadzenia?utm_source=SARE&utm_medium=email&utm_campaign=Ostatni_moment_by_zglosic_kandydata_do_konkursu_na_Super_Dyrektora;Odwrót_od_gender.Szkoły_nie_będą_już_zmuszane_do_prowadzenia_edukacji_„antydyskryminacyjnej” [5 VII 2017], <http://www.naszdziennik.pl/polska-kraj/184845,odwrot-od-gender.html>; A. Czarnacka, *Fabryka patriotów. PiS wyrzuca edukację antydyskryminacyjną ze szkół* [3 VII 2017], http://wyborcza.pl/osiemdziewiec/7,159012,22043484,fabryka-patriotow-pis-wyrzuca-edukacje-antydyskryminacyjna.html?utm_source=facebook.com&utm_medium=SM&utm_campaign=FB_Gazeta_Wyborcza (30 VI 2018).

²⁵ I. Dutkiewicz, *Narodowy Instytut Wolności. Czy jest się czego bać?* [26 IX 2017], <http://krytykapolityczna.pl/kraj/narodowy-instytut-wolnosc-i-czy-jest-sie-czego-bac/>; „Obawy wzmagają

całkowitym wstrzymaniem środków dla organizacji pozarządowych, działających w obszarze równego traktowania i przeciwdziałania dyskryminacji.

Pewne działania w zakresie edukacji antydyskryminacyjnej podejmował Związek Nauczycielstwa Polskiego²⁶. Podkreślano jednak ideologizację i upolitycznienie szkół oraz brak przestrzeni intelektualnej do prowadzenia takich działań w szkołach²⁷. Dodatkowo w projekcie rozporządzenia MEN w sprawie oceniania nauczycieli, skierowanym do Sejmu wraz z projektem ustawy o finansowaniu zadań oświatowych, jako jedno z kryteriów oceny zawarto „prezentowanie postawy moralnej i etyczne postępowanie nauczyciela”.

Doniesienia w kolejnym roku szkolnym, tj. 2017/2018, również wskazują na dalsze pogłębianie się procesu odwrotu od edukacji antydyskryminacyjnej

także doświadczenie wyniesione z ministerstw, w których odwoływane były konkursy, zapadały dziwne rozstrzygnięcia wbrew opinii ekspertów czy likwidowane były ciała konsultacyjne. Takie rzeczy zdarzały się także za poprzednich rządów, jednak nie na taką skalę. Od środków odcinane były również organizacje, które zajmują się sprawami, na które rząd patrzy niechętnie – takimi jak prawa kobiet, edukacja antydyskryminacyjna, wsparcie cudzoziemców, ochrona przyrody czy prawa mniejszości seksualnych”. Patrz także: *Rzecznik Praw Obywatelskich przedstawia opinie o rządowym projekcie ustawy o Narodowym Instytucie Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego* [14 VII 2017], <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/rzecznik-praw-obywatelskich-przedstawia-opinie-o-rzadowym-projekcie-ustawy-o-narodowym-instytucie> (30 VI 2018).

²⁶ Z wcześniejszych działań patrz np. publikacja *Czytanki o edukacji – dyskryminacja*, D. Obidniak (red.), Związek Nauczycielstwa Polskiego, Warszawa 2011, <http://www.znp.edu.pl/media/files/941683ee2916584f58d014830a0fa74c.pdf>; współorganizacja konferencji „Równa szkoła – szkoła bez dyskryminacji”, 25-26 V 2015 r., http://www.tea.org.pl/userfiles/file/program_rowna_szkola.pdf (30 VI 2018).; w 2017 r. – realizacja w partnerstwie z Fundacją na rzecz Różnorodności Społecznej projektu pt. „Nauczyciele na rzecz zapewnienia uchodźcom wysokiej jakości edukacji” („Teachers mobilise for the rights of refugees”), finansowanego ze środków Międzynarodówki Edukacyjnej http://www.znp.edu.pl/element/2969/Posiedzenie_Prezydium_ZG_ZNP_z_udzialem_prezesow_okregow_ZNP; uwzględnienie w programie Akademii Młodego Związkowca treści z zakresu edukacji antydyskryminacyjnej: dla młodych związkowców, <http://www.znp.edu.pl/media/files/9d8009bccfacbae211b901b5ce4bc696.docx> (30 VI 2018); np. Dyskryminacja w szkole, definicje i rozpoznawanie; Formy i metody radzenia sobie z dyskryminacją i mową nienawiści; Uchodźcy i obcokrajowcy – przykłady dobrych praktyk włączających.

²⁷ Por. np.: J. Nizinkiewicz, *Sławomir Broniarz: Szkoła ostro skręciła w prawo* [6 IX 2017], <http://www.rp.pl/Edukacja/309069887-Slawomir-Broniarz-Szkola-ostro-skrecila-w-prawo.html#ap-4> (30 VI 2018): „Czy obecna zmiana programowa prowadzi do upolitycznienia szkoły? Treść podstawy programowej wyraźnie wskazuje na to, że następuje odejście od szkoły autonomicznej, szkoły autorskiej, szkoły wolnej od lewicowych czy prawicowych tendencji na rzecz ostrego skrótu w prawo. Edukacja powinna być dobra. I to jest jedyny wyróżnik, który szkole powinien towarzyszyć, wszelkie przenoszenia akcentów w lewo czy w prawo zmierzają w prostej linii do ideologizacji. Wystarczy przeczytać wstęp do podstawy programowej, cele edukacyjne i wychowawcze, przyjrzeć się propozycjom programowym języka polskiego, historii, przygotowania do życia w rodzinie, a nawet biologii, żeby zauważyć silne akcenty polityczne będące odzwierciedleniem programu i polityki historycznej Prawa i Sprawiedliwości”.

w szkołach. W ramach inicjatywy Fundacji „Akcja Demokracja” skierowanej do środowiska nauczycielskiego z okazji Dnia Nauczyciela w październiku 2017 r., podkreślano, że prowadzenie edukacji antydyskryminacyjnej, równościowej, seksualnej będzie spoczywało na barkach odważnych pedagogów i pedagożek. Kampania polegała na wysłaniu życzeń i wyrazów wsparcia dla nauczycieli i nauczycielek podejmujących takie działania mimo – zdaniem inicjatorów kampanii – bezprecedensowego zideologizowania polskiej szkoły²⁸. Z kolei w listopadzie 2017 r. Związek Nauczycielstwa Polskiego domagał się od MEN podjęcia natchmiastowych działań na rzecz uwzględnienia edukacji antydyskryminacyjnej w nowej podstawie programowej kształcenia ogólnego. Wystąpienie związkowców motywowane było wydarzeniami na Marszu Niepodległości, na którym pojawiły się hasła rasistowskie i ksenofobiczne²⁹.

Z drugiej strony nasilała się aktywność organizacji przeciwnych edukacji antydyskryminacyjnej. W szczególności Instytut Ordo Iuris prowadził od czerwca 2017 r. kampanię „Chrońmy Dzieci”, której celem było monitorowanie działań organizacji prowadzących edukację antydyskryminacyjną w szkołach. W lutym 2018 r., w podsumowaniu tej akcji, Instytut podkreślał, że „rady rodziców w większości przypadków nie zostały nawet poinformowane o prowadzeniu zajęć w ich szkołach przez organizacje propagujące tzw. permissywny model edukacji seksualnej czy zajęcia antydyskryminacyjne”. Wskazywano także, że zgodnie z prawem oświatowym dyrektor może dopuścić działalność w szkole jakichkolwiek organizacji zewnętrznych wyłącznie po otrzymaniu pozytywnej opinii rady rodziców. Wymieniono z nazwy organizacje prowadzące zdaniem Instytutu taką działalność, jak również szkoły z nimi współpracujące³⁰. Z kolei kilka organizacji zdecydowało się na postępowanie sądowe przeciw Stowarzyszeniu Rodzin Wielodzietnych Warszawy i Mazowsza za naruszenie ich dóbr osobistych w liście skierowanym do szkół oraz MEN, w którym ostrzegało przed wprowadzeniem w szkołach edukacji antydyskryminacyjnej oraz tzw. kodeksów równego traktowania³¹.

²⁸ *Złóż życzenia nauczycielkom i nauczycielom*, https://dzialaj.akcjademokracja.pl/campaigns/284?utm_source=akcja&utm_medium=email&utm_campaign=blast2017-10-10 (30 VI 2018).

²⁹ *ZNP: konieczna edukacja antydyskryminacyjna w szkołach* [16 XI 2017], <https://www.prawo.pl/oswiata/znp-konieczna-edukacja-antydyskryminacyjna-w-szkolach,134914.html> (30 VI 2018).

³⁰ „Chrońmy dzieci!” *Podsumowanie kampanii*, O. Szczypiński (red.), Ordo Iuris Instytut na rzecz Kultury Prawnej, https://www.ordoiuris.pl/sites/default/files/inline-files/ChD_wyd_2.pdf; *Opinia rady rodziców potrzebna, by lekcję poprowadziła fundacja* [5 IV 2018], http://www.oswiata.abc.com.pl/czytaj/-/artykul/opinia-rady-rodzicow-potrzebna-by-lekcje-poprowadzila-fundacja?utm_medium=email&utm_source=WKPL_MSG_NSL_NPO-09-04-18-WKC0117018_EML&utm_campaign=WKPL_MSG_NSL_NPO-09-04-18-WKC01-17018_OTH (30 VI 2018).

³¹ P. Koźmiński, *Organizacje pozarządowe idą do sądu przeciw stowarzyszeniu rodzin wielodzietnych z powodu oskarżeń o „niszczenie psychiki, demoralizację i deprawację”* [6 IV 2018], <http://>

Podsumowując, spór wokół obecności treści z zakresu edukacji antydyskryminacyjnej w polskim systemie szkolnictwa będzie prawdopodobnie pogłębiał się. Zarysowuje się wyraźna linia podziału pomiędzy poszczególnymi organizacjami pozarządowymi, wśród nauczycieli oraz w społecznym otoczeniu szkół³². Jedną z zasadniczych kwestii jest to, jak brak działań w obszarze równego traktowania, w szczególności ze względu na pochodzenie etniczne, przełoży się na społeczny stosunek do praw mniejszości narodowych i etnicznych oraz cudzoziemców, sytuację uczniów z tych grup w szkołach oraz poziom ksenofobii, nietolerancji i rasizmu.

Abstract

Ewa Pogorzała

Backlash? – the state and challenges of anti-discrimination education in Poland with particular regard to ethnic otherness

The main aim of the article is to describe the state and challenges of anti-discrimination education in Poland and to analyse how it influences the rights of national and ethnic minorities and foreign pupils. The question, whether we deal with the backlash against anti-discrimination education in Poland has been preoccupying the experts and practitioners for some time. The application of specific anti-discrimination provisions in the education sector plays the key role in this regard. The irrefutable reality is of a retreat of the state in these areas that threatens its social role and has the result of inequalities, xenophobia, and intolerance. The central question then becomes – how might the backlash against anti-discrimination education affect the situation of national and ethnic minorities and foreigners and social attitudes towards these groups.

wyborcza.pl/7,75398,23233592,organizacje-pozarządowe-ida-do-sadu-przeciw-stowarzyszeniu-rodzin.html; *Idziemy do sądu w obronie równego traktowania. Tego wymagała nasza misja* [9 V 2018], <http://opinie.ngo.pl/wiadomosc/2177929.html>; *Ruch LGBT deprawuje dzieci* [23 XII 2016], <https://gpcodziennie.pl/59019-ruchlgbtdeprawujedzieci.html> (30 VI 2018).

³² Patrz np. deklaracje władz samorządowych: *Zero tolerancji – dla nienawiści. Wspólny front prezydentów* [23 I 2016], <http://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/1,35771,19519169,zero-tolerancji-dla-nienawisci-wspolny-front-prezydentow.html>; *Prezydent Jacek Jaśkowiak wraz z prezydentami Gdańska, Warszawy i Białegostoku wdraża politykę „zero tolerancji”* [27 VI 2018], <http://poznan.wyborcza.pl/poznan/7,36001,23603488,prezydent-jacek-jaskowiak-wraz-z-prezydentami-gdanska-warszawy.html> (30 VI 2018).

Keywords: anti-discrimination education, national and ethnic minorities, foreigners, Poland

References

- Browarek, T., Pogorzała, E., *Polityka etniczna Polski*, [w:] *Polityka etniczna współczesnych państw Europy Środkowo-Wschodniej*, H. Chałupczak, R. Zenderowski, W. Baluk (eds.), Lublin 2015.
- Dyskryminacja w szkole – obecność nieusprawiedliwiona. O budowaniu edukacji antydyskryminacyjnej w systemie edukacji formalnej w Polsce*, K. Gawlicz, P. Rudnicki, M. Starnawski (eds.), Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej, Warszawa 2015.
- Edukacja Antydyskryminacyjna. Ostatni dzwonek! O deficytach systemu edukacji formalnej w obszarze przeciwdziałania dyskryminacji i przemocy motywowanej uprzedzeniami. Raport z badań*, M. Chustecka, E. Kielak, M. Rawłuszko (eds.), Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej, Warszawa 2016.
- Kompetencje międzykulturowe. Materiały edukacyjne dla rad pedagogicznych*, M. Rafalska (ed.), Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2016.
- Pamuła-Behrens, M., Sikora-Banasik, D., *Inteligencje wielorakie na zajęciach wczesnoszkolnych. Język polski dla uczniów cudzoziemskich*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2016.
- Pogorzała, E., *Polski system oświaty wobec wyzwań migracyjnych*, [in:] *Polityczne i społeczne aspekty wielokulturowości. Migracje i mniejszości*, A. Adamczyk, A. Sakson, C. Trościak (eds.), Poznań 2016.
- Pogorzała, E., *Stan i wyzwania edukacji antydyskryminacyjnej w Polsce*, [in:] *Tolerancja i poszanowanie różnorodności warunkiem integracji społecznej*, H. Chałupczak, I. Kurzępa, E. Pogorzała (eds.), Zamość 2014.
- Pogorzała, E., *Zjawisko backlash – sytuacja cudzoziemców w Polsce w kontekście sekurytyzacji odmienności etnicznej*, [in:] *Między tolerancją a niechęcią. Polityka współczesnych państw europejskich wobec migrantów i mniejszości*, A. Adamczyk, A. Sakson, C. Trościak (eds.), Poznań 2017.
- Wielka nieobecna – o edukacji antydyskryminacyjnej w systemie edukacji formalnej. Raport z badań*, M. Abramowicz (ed.), Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej, Warszawa 2011.

Ewa Pogorzała – dr politologii, wykładowczyni w Zakładzie Politologii w Instytucie Nauk Społecznych Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Szymona Szymonowica w Zamościu. ORCID: 0000-0003-4655-4415